

Lev Tolsztoj Annája a drog fogságában?

Is Lev Tolstoy's Anna in Captivity of Drug?

Bugovits Valéria dr. PhD

bugovits@freemail.hu

Initially submitted March 17, 2018; accepted for publication April 18, 2018

Abstract

This paper is about the influence of opium/morfium on Tolstoy's main female character of the novel *Anna Karenina*. It shows the opiate-user Anna's way to the drug addiction. The question is what motivation instigated her wrong decision in her life? In sociolegal terms, this article was based on Europe's social atmosphere: Napoleon's Code Civil 1804, German Legislation 1900 and the corresponding laws in Hungary and the Russian common law so called Domostroy that was accepted since 16th century. Anna was suffering from her own personal circumstances as a marriage without love with an older husband. Having fallen in love with the young good-looking Aleksey Vronsky, she committed adultery. Under ruins of her life she became opium-eater. At the end her habitual opiate-eating causes her death, her suicide. My article also gives parallel between symptoms of opiate addiction and Anna's behaviour during the actions leading to her suicide at the end of the novel.

This study also gives some examples as „mirror- phenomenon” or „side story” from Hungarian literature on describing of influence of opiate-eating (including literary works from Géza Csáth, Dezső Kosztolányi and their personal lives; essay from Ferenc Herczeg).

To return to our main topic – we can understand as a conclusion: the writer does not disapprove Anna's fault, only judges her attitude.

Kulcsszavak: Tolsztoj, Anna Karenina, társadalmi–jogi körülmények, személyes élet, új szerelem, házasságtörés, ópium hatása, opiát-függőség, öngyilkosság, halál

Keywords: Tolstoy, Anna Karenina, social – legal circumstances, personal life, new love, adultery, influence of opium, opiate addiction, suicide, death

*„Tolsztoj még senki által nem ismert tapasztalatokra tett szert a lelki életről.”
(GINZBURG 1982: 313)*

Tolsztoj *Anna Karenina* című remekművének újraolvasásakor döbbenetesen tehetjük föl a kérdést: Lev Tolsztoj Annája valóban a drog fogságában volt? Alapos szövegelemzés és értelmezés után gondolatmenetünk végén a költői kérdésre sajnos igenlő választ kapunk. Az pedig szintén elgondolkodtató, hogy több mint száz éve elemzik irodalomtörténészek a művet, többször megállapítják, hogy Anna ekkor és ekkor morfiumot fogyasztott, de a habituális opiátfogyasztása és ennek következményeként függővé válása alig tudatosodott az elemzőkben. A szakirodalomban kevés olyan írást találunk, amely ebből az aspektusból közelít a műhöz. A kevés kivétel egyike az *Anna Karenina and Opiate Addiction* című tanulmány az amerikai Ann Marie Basom tollából, amely 1994-ben jelent meg a *Pharmacy in History* elnevezésű periodikumban az American Institute of the History of Pharmacy kiadásában. Orosz nyelven néhány internetes levelezési fórumon találtam a témát érintő dialógusokat.

Jelen dolgozatban kísérletet teszek arra, hogy a címben megfogalmazott kérdésre választ illetve bizonyítékokat találjak a regény szövegében, fölhasználva Ann Marie Basom fent említett tanulmányának megállapításait, különös tekintettel az ópiáthasználat és függőség orvosi szakanyagokból citált szimptomáinak ismertetésére.

Tolsztoj 145 éve kezdi írni halhatatlan művét, az *Anna Kareninát*. A regény részletekben 1873 és 1877 között jelenik meg, folytatásokban. Az alapgondolat és a regény terve már 1870-ben megfogalmazódik. 1870. febr. 24-i dátummal felesége naplóbejegyzésében a következőt olvashatjuk: „Tegnap este Lev elmondta nekem, hogy képzeletében kezd kialakulni egy asszony alakja, aki magas társadalmi körben ment férjhez, de elveszejtette magát. Azt mondta, hogy csak szánandónak, de nem bűnösnek kell megalkotnia a nőt, s hogy mint kirajzolódott előtte ez a típus, úgy lelték meg helyüket s csoportosultak a többi személyek, a férfialakok. Most minden megvilágosodott előttem – mondta.” (HAJNÁDY 2013) A megírás – megjelenés korában a regény témája újszerű és időszerű volt, hiszen az 1861 utáni Oroszországban az egyik legégetőbb és sürgősen megoldásra váró társadalmi probléma a női egyenjogúság és a válás kérdése, annak korrekt megvitatása, jogi változtatások foganatosítása volt. A társadalom viszont még nem volt fölkészülve az effajta erkölcsi kérdések nyilvános felvetésére és megtárgyalására. Nemcsak Oroszországban, hanem egész Európában sem.

A felvázolt szituáció jobb megértését segíti annak ismerete, hogy Napóleon 1804-ben hatályba léptetett, Code Civil néven ismertté vált Polgári Törvénykönyve azt a felfogást tükrözi, amely még a 19. században is elfogadott szemlélet volt, hogy tudniillik a házasságban a feleség a férj tulajdona. „Franciaországban, mint egyébként máshol is, a házasságkötéssel kapcsolatos törvény főbb sajátosságai a 19. század nagy részében változatlanok maradtak. És annak ellenére, hogy a férjes asszonyok tulajdonjogára vonatkozó reformok javítottak a helyzeten, a férfiak kiváltságos jogainak lényeges alkotóelemei sokkal későbbig fennmaradtak. A házasság hierarchikus jellege ellenállt forradalmaknak, reformoknak, alkotmányos vitáknak és a gazdasági–társadalmi modernizálással járó átfogó változásoknak” (VOGEL 2003: 62–63).

Tolsztoj korában, amikor még „a társadalmi nem és a társadalmi rend jelentései circulus viciosusba vannak zárva”, (VOGEL 2003: 61) a feminista politikai elméletben meghatározó szerepe volt és nyomaiban még ma is van a Napóleon által 1804-ben megalkotott és kiadott „Code Civil”-nek, amely „a patriarchális házasság és az ún. gouvernement domestique autoriter struktúráinak őrzőjeként [...] egy félfudális társadalmi nemek közötti rendet betonozott be az elkövetkező több mint egy évszázadra.” (VOGEL 2003: 51)

Napóleon büszkén így fogalmazott törvénykönyvének a családdal kapcsolatos törvényeiről: „A férjnek meg kell legyen a joga ahhoz, hogy azt mondhassa: ’Asszonyom, ma nem megy el sehova; asszonyom, ma este nem fog színházba menni; asszonyom, Ön nem fog találkozni ezzel a személlyel; röviden, Asszonyom, Ön az enyém testestül-lelkestül.’” (VOGEL 2003:57)

E törvény szerint a férjnek megvan a joga, hogy felügyelje felesége barátságait, társadalmi kapcsolatait és levelezését, engedélyezze útlevél kibocsátási kérelmének benyújtását vagy (a 20. században) jogosítványa megszerzését és megakadályozhatja, hogy az otthonán kívül munkát vállaljon. Ő képviseli feleségét a közéletben, valamint a hatóságok előtt. Röviden, a törvény betűje szerint a férjnek joga van ahhoz, hogy felesége mozgási és cselekvési szabadságát minden tekintetben korlátozza (VOGEL 2003:56).

Érdemes megemlíteni, hogy „A férj vétőjogát felesége házon kívüli elfoglaltságára az 1900-as Német Polgári Törvénykönyvben újra megerősítették [...] ezt az előírást az 1970-es évekig nem törölték el. [...] A Code Civil kulcsfontosságú cikkelye: ’a férj oltalommal tartozik a feleségének, a feleség engedelmességgel tartozik a férjének’ (213. cikkely, 1938-ig volt hatályban!).” (VOGEL 2003: 58–60)

Ennek bibliai előzménye egyebek között: Pál apostol leveleiben, például I. Kor. 7 (a házasságról hosszan), I. Kor. 11:3 – „Akarom pedig, hogy tudjátok, hogy minden férfiúnak feje a Krisztus; az asszonynak feje pedig a férfiú; a Krisztusnak feje pedig az Isten.” Az Apostol szemlélete ugyan az ókori társadalmi hierarchiában gyökerezik, de egy fontos különbséggel: a férfi csak akkor lesz méltóképpen „feje” az asszonynak, ha ő maga Krisztushoz méltó, vagyis komolyan veszi, hogy az ő feje: Krisztus, neki tartozik föltétlen hűséggel, engedelmisséggel. Ennek az összefüggésnek a társadalmi, profán olvasata az, amit a fent említett jogi megfogalmazások rögzítenek.

A tolsztoji időkben (is) a házasság „egy olyan enkláve volt, ahol a felek közötti viszonyt szinte minden tekintetben az állam határozta meg.” (VOGEL 2003: 51)

A 19. században ugyan jelentős lépések történtek a női emancipáció felé, (VOGEL 2003: 62) a társadalmi nemi hierarchia azonban segített megakadályozni a nemek közti egyenlőség kialakulását, még jóval a huszadik század kezdete után is. (VOGEL 2003: 5)

A fentebb említett, Európa erős, vezetőnek és mértékadónak tekinthető államaiban fennálló jogi szabályozás és annak a hétköznapi ember életében megvalósuló gyakorlata például az akkori Magyarországon is érvényesül. Kutatók az átlag középosztálybeli család életét vizsgálva arról írnak, hogy „Bár a nők helyzetében a 19. században a polgárosodás és a modernizáció következményeként több változás is elkezdődött, azt továbbra is alapvetően a férfival szembeni alárendeltség jellemezte. Az emancipáció irányába mutató lépések ellenére az apajogú családmodell maradt uralkodó. A jogrend és a közvélekedés egyértelműen a férjet, illetve apát tekintette családfőnek. Ő képviselte a családot a külvilág előtt, ő határozott pénzügyekben, házassági ügyekben, igaz, cserébe neki kellett gondoskodnia eltartásáról is.” (FÓNAGY 2018)

Nem csupán a napi rutin mutatja a Code Civil és az említett német polgári törvénykönyv hatását. Érezhető ez a hatás a közép-kelet-európai polgári jogrendben; így a magyar jogi, törvényi környezetben is nyoma van. A szabályozás elvi alapjául nálunk is a nyugat - európai minta szolgál, s „Bár az 1848 után életbe léptetett polgári törvénykönyv elvben biztosította a lányok egyenlő örökösödését, egy ideig szívósan tovább éltek a régi szokások. (FÓNAGY 2018). Az elmélet és a gyakorlat tehát a felvilágosultabb szándék ellenére is divergál.

Még keletebbre, Oroszországban a társadalom és - leképezve a fent leírtaknál is szigorúbb, sőt kegyetlen irányelvek szerint alakult, benne a nőkkel (asszony, felség, lánygyermek) szemben olykor brutális testi és lelki fenyegetések alkalmazására kötelezi a családfőt (apa, férj). Mindezeket a szabályokat a 16. században keletkezett és évszázadokon át érvényben tartott Domosztroj (Házirend) fogalmazta meg. A „XVII. században a feudális világszemlélet alapját a pravoszláv vallási hierarchia elve képezte: a világot Isten kormányozza, az államot az uralkodó, a családot pedig a férj. A Házirend (Domosztroj), a régi orosz családi életre vonatkozó intelmek gyűjteménye, arra tanította a férjet, hogyan kell büntetnie a feleségét: kisebb vétségért korbácsütés járt, nagyobb engedetlenségért a férj már a feleség meztelen hátára mérhette ostorcsapásait. A háztartáson kívül minden egyéb tevékenység elérhetetlen volt a nők számára. A változás Nagy Péter uralkodásával kezdődött el, aki komoly erőfeszítéseket tett arra vonatkozóan, hogy a nők részt vehessenek a nyilvános rendezvényeken, közös mulatságokon. Ezen kívül tervek születtek arról, hogy a nők részt vehessenek az oktatásban.” (BAKONYI 2013)

Tolsztoj korában és vizsgálódásunk tárgyát képező művének megalkotása, karaktereinek megrajzolása idején az orosz társadalomban és alkotó egységeiben, a családokban tehát domosztroji állapotok uralkodnak. Ebbe a fent vázolt társadalmi közegbe helyezi regényének szereplőit Tolsztoj.

Az írói életműben tekintve a szóban forgó művet, azt látjuk, hogy gazdag írói munkásságában több, ma is népszerű, olvasott alkotását követően, pályája csúcán hozta azt létre. S bár maga Tolsztoj az *Anna*

Kareninát „az első valódi regény”-eként definiálja, az előzőekben már megjelent a *Háború és béke* (1869), a szintén súlyos társadalmi kérdéseket felvető *Feltámadás* (1899) című nagyregénye pedig még jó két évtizedet várat magára.

Az 1878-ban napvilágot látott *Anna Kareninát* Thomas Mann, értékéhez méltón a világirodalom legnagyobb társadalmi regényének nevezi. A regény nem csupán a címszereplő Anna Arkagyevna Karenina tragikusan alakuló sorsának művészi feldolgozása. A regényen több szálú cselekmény vonul végig. A legjelentősebb ezek közül az Anna sorsával párhuzamosan futó szál, Konsztantyin Levin története, amelynek részletezése nem képezi vizsgáldásunk tárgyát.

A címben megjelölt kutatási témám kifejtéséhez jelen dolgozatban az Anna-szálat „izolálom”.

Miről is szól a regény Anna vonatkozásában? Visszaulva az író feleségének naplóbejegyzésében foglaltakra, tudjuk, hogy magas társadalmi réteghez tartozó nőről van szó. Ő Anna Arkagyevna Karenina, aki - szerelem nélkül - a nála húsz évvel idősebb, miniszteriális beosztású Alekszej Karenin felesége lesz, közös gyermekük születik, a regény történetének ideje szerint nyolc éves Szerjzsa, akit Anna rajongva szeret. Férj és feleség között érzelem nélküliség, némi unottság uralkodik, arisztokrata életük a kor szokásai (és elvárásai) szerint zajlik: ragyogás, elegancia, bálók, lóverseny, színház. Váratlan találkozás során Anna szerelemre lobban a fess katonatiszt, (szintén Alekszej!) Vronszkij iránt – az érzés kölcsönös; szerelmük gyümölcse egy közös kislány – akit Anna nem tud szeretni. A férjétől a hivatalos válás reménytelensége, Szerjzsjától való elszakítottága, a környezetében megnyilvánuló társadalmi megvetés, az új szerelem körüli zűrzavar testileg-lelkileg összeroppantják Annát, bizonytalanságában, kétségbeesésében a morfiumhoz nyúl, függővé válik, ez végzetes számára, az öngyilkosságba viszi.

A szükségszerűen leegyszerűsített cselekmény ismertetése után térjünk vissza a történet kezdetére! A regény oldalági cselekményszállal indul. „A boldog családok mind hasonlóak egymáshoz, minden boldogtalan család a maga módján az. Oblonszkijéknál teljes volt a zűrzavar. Az asszony megtudta, hogy az urának viszonya van a ház hajdani francia nevelőnőjével, s kijelentette, hogy ezek után nem hajlandó egy fedél alatt élni vele.” (TOLSZTOJ 2012: MEK1/1 p1)¹

Békítő szándékkal és békítési feladattal érkezik meg a családhoz rokonként a hűtlen férj húga: „Anna Arkagyevna, Sztjepan Arkagyics szeretett húga talán segít kibékíteni férjet és feleséget.” (TOLSZTOJ 2012: MEK1/ 1 p4)²

A megcsalt feleséggel hosszan beszélgetnek, elsősorban a családi viszályt kiváltó okról, a megoldási, továbblépési lehetőségekről, így a megbocsátás gondolatköre is szóba kerül.

Anna (Dollyval) a megbocsátásról a következőképpen nyilvánul meg:

„-Te megbocsátánál neki?”

- Nem tudom, nem tudok ítélni. De tudok – mondta Anna eltűnődve, s megérezvén Dolly hangulatát, rövid mérlegelés után hozzátette. – De tudok, tudok, tudok. Igen, én megbocsát-tanék. Nem volnék többé a régi, de megbocsátanék, s úgy bocsátanék meg, mintha semmi, egyáltalán semmi nem történt volna (TOLSZTOJ 2012: MEK1/19 p50)³

¹ "Все счастливые семьи похожи друг на друга, каждая несчастливая семья несчастлива по-своему. Все смешалось в доме Облонских. Жена узнала, что муж был в связи с бывшею в их доме француженкою-гувернанткой, и объявила мужу, что не может жить с ним в одном доме." (АННА КАРЕНИНА стр 1)

A továbbiakban a magyar rövidítés formátuma: (TOLSZTOJ 2012: MEK1/1p2); az orosz rövidítés formátuma: (АННА КАРЕНИНА стр1)

²"Анна Аркадьевна, любимая сестра Степана Аркадьича, может содействовать примирению мужа с женой." (АННА КАРЕНИНА стр 4)

³ "Да, но ты простила бы?"

„Előremetszés” – fordított tükörkép van előttünk. Anna sorsának előrevetítését látjuk: házasság megromlása – házastársi hűtlenség – válás kérdése – gyerekek sorsa – megbocsátás/ meg nem bocsátás – békülés, békítés dilemmája. Ez történik majd Annával is. Az író ezt a fokozás eszközével már a cselekmény kezdetekor megrajzolja, előre vetítve Anna végzetét. Fokozatosan bontakoztatja ki a tragédia részleteit, s a jelenet végén Anna összegzi a benyomásait, rossz előjelnek nevezi a szörnyű balesetet: „Nyilván valami rendkívüli történt. Az utasnép hátrafelé futott.[...]

Az őr talán részeg volt, vagy a fagy miatt túlságosan beburkolta magát, mindenesetre nem hallotta a hátrafelé tolató vonatot, s az elgázolta. [...]

Oblonszkij és Vronszkij látták az összezúzott testet. [...] - Milyen borzasztó! Anna, ha láttad volna! Milyen borzasztó! - hajtogatta. [...]

- Ó, ha látta volna, grófnő - mondta Sztyeapan Arkagyics. - A felesége is itt van... Szörnyű látni... A holttestre dobta magát. Azt mondják, nagy családot tartott el egymaga. Micsoda szörnyűség!

- Nem lehetne valamit tenni értük? - mondta Karenina izgatott suttogással. [...]

- Rettenetes halál - mondta egy mellettük elhaladó úr. - Azt mondják, két darabba vágta. [...]

Karenina beült a kocsiba; Sztyeapan Arkagyics csodálkozva látta, hogy az ajka reszket, s alig bírja visszatartani a könnyeit.

- Anna, mi lett? - kérdezte néhány perc múlva.

- Rossz előjel.” (TOLSZTOJ 2012: MEK1/19 p 46-47)⁴

Azáltal, hogy ez a borzalmas baleset fölremlik Annának az öngyilkossága előtti pillanatokban, a szerző mintegy keretbe foglalja hősének tragikus sorsát: „És váratlanul eszébe jutott az elgázolt ember, akit azon a napon látott, amikor először találkozott Vronszkijjal, és megértette, mit kell tennie.” (TOLSZTOJ 2012: MEK2/31 p226)⁵

A különbség azonban jelentős a két helyzet között.

A tükörkép fordított – Anna a hűtlen fél. Már „tapasztalt” – ismeri a megcsalt fél bánatát; látta a hűtlen fél kvázi lelkiismeret-furdalását (Sztyíva Arkagyics ugyanis nem azt bánja meg, amit tett, hanem azt, hogy kitudódott). Anna vívódik, hiányzik a fia, Szerjzsa. Új gyermekét, Vronszkij kislányát nem tudja szeretni. A morfiuntól remél megnyugvást. Fontos követnünk a droghoz, a függőséghez vezető útját, s válaszolni arra kérdésre, hogyan jut el oda.

A fent részletezett társadalmi körülmények közepette élő arisztokrata nő, Anna útját a droghoz magánéleti okok is befolyásolták. Boldogtalan asszony, aki „társas/párosult magány”-ban, szerelem nélküli házasságban élt a nála húsz évvel idősebb férjjel. Nem hajlandó kompromisszumra, tragikus hős: föl vállalta a házasságtörését, nyíltan csinálja azt, ami a nagyvilági társaság szemében csak titokban megengedhető. Anyai tragédiája is gyötri: elvették tőle a fiát illetve házasságtörő magatartásával önmaga lökte régi házasságának, családi életének rommá tört maradványai alá a nyolcéves Szerjzját. Ezen romok alá kerül ő maga is, hiszen a boldognak remélt új szerelem, a vágyott új házasság felépítését a régi romjain próbálta

-- Не знаю, не могу судить... Нет, могу, -- сказала Анна, подумав; и, уловив мыслью положение и свесив его на внутренних весах, прибавила: -- Нет, могу, могу, могу. Да, я простила бы. Я не была бы тою же, да, но простила бы, и так простила бы, как будто этого не было, совсем не было. " (АННА КАРЕНИНА стр 49)

⁴"Очевидно, что-то случилось необыкновенное. Народ от поезда бежал назад. [...]

Сторож, был ли он пьян, или слишком закутан от сильного мороза, не слышал отодвигаемого задом поезда, и его раздавили. [...] Облонский и Вронский оба видели обезображенный труп. [...] -- Ах, какой ужас! Ах, Анна, если бы ты видела! Ах, какой ужас! -- приговаривал он. [...] -- Ах, если бы вы видели, графиня, -- говорил Степан Аркадьич. -- И жена его тут... Ужасно видеть ее... Она бросилась на тело. Говорят, он один кормил огромное семейство. Вот ужас!

-- Нельзя ли что-нибудь сделать для нее? -- взволнованным шепотом сказала Каренина. [...]

-- Вот смерть-то ужасная!-- сказал какой-то господин, проходя мимо. -- Говорят, на два куска. [...] Каренина села в карету, и Степан Аркадьич с удивлением увидал, что губы ее дрожат и она с трудом удерживает слезы.

-- Что с тобой, Анна? -- спросил он, когда они отъехали несколько сот сажен.

-- Дурное предзнаменование, -- сказала она. " (АННА КАРЕНИНА стр 45-46)

⁵"И вдруг, вспомнив о раздавленном человеке в день ее первой встречи с Вронским, она поняла, что ей надо делать. " (АННА КАРЕНИНА стр 524)

meg. Ez nem sikerülhetett, talajtalanná vált az élete, testben-léleken összetörik, elpusztul a romok alatt. Mindent elveszített, ami és aki kedves volt neki, ilyenformán az új szerelem mindentől megfosztotta. Számára nincsen kiút a lelki, a morális zűrzavarból. Kétségbeesésében először testi fájdalomcsillapítóként, utána lelke megnyugtatására fordul a morfiumhoz. A többszöri, egyre gyakoribb, már szokásává váló morfiumfogyasztás során tiszta pillanataiban maga is látja, hogy a drog nem megoldás a nyomorúságos problémáira, csupán pillanatnyi, időleges önámítás.

Mi is az a szer, amelytől Anna testi-lelki megnyugvást remél? Ópium és/vagy morfin/morfium. A Természettudományi Kislexikonból azt tudjuk meg, hogy az ópium (gör. *máktej*) vagy mákony, a mák éretlen termésének a levegőn koagulált nedve, amely sokféle alkaloidot tartalmaz (morfin, kodein, papaverin stb.). Erős narkotikum, a belőle előállított legveszélyesebb kábítószer a heroin. A gyógyszeripar fájdalomcsillapítóként, görcsoldóként stb. használja. Rómában, Perzsiában, Indiában már időszámításunk előtt is használták. Európában a 17. századtól a vezető fájdalomcsillapító. Az ópium tulajdonságai: szagtalan, keserű ízű, vízben rosszul oldódó vegyület, amelynek vizes oldata lúgos kémhatású. Jobban oldódik etil- alkoholban. Élettani hatását tekintve először a nagyagykérget, majd az agyalapi központokat, a nyúltagyat és a gerincevelőt bénítja meg. Euforizáló hatása is van. Kábítószerként alkalmazzák.

A morfin/ morfium a mák alkaloidja. Fájdalomcsillapítóként használják a gyógyászatban.

Adam Sertürner német gyógyszerész izolálta 1804-ben, Morpheuszról, az álmok görög istenéről morfiumnak nevezte el. A morfin/morfium az ópiumból kivont ópiát. Ópiumból állítják elő, melynek átlagos morfintartalma kb. 10%. Jelentős még a mákszalmából történő kinyerés Kabay János szabadalma alapján. (Hazánkban is ezt a technológiát használják morfingyártásra.)

A 19. században az ópium és a morfium különböző halmazállapotokban volt elérhető: tablettá, por és csepp formájában, vagy egyéb gyógyszerkészítmények alkotóelemeiként.

A morfium erősen addiktív szer, és az opiátfüggőség mind fizikai, mind pszichikai függést okoz. 19. századi tanulmányok fölvetették, hogy az ópiumhasználat az addikciós esetek nagy részében orvosi eredetű volt. (BASOM 1994:132-140)

Fölmerül tehát az orvosi szerep, esetleg felelősség. Ebből az aspektusból érdemes egy rövid kitérőt tennünk, s fölillantani némely későbbi, 20. századi magyar orvosi – irodalmi vonatkozást. A század elejére az orvosok (gyógyszerészek) számára a napi gyógyítási gyakorlatban biztosított szabad ópiáthasználati lehetőség a Monarchia morfinhasználati szokásait is befolyásolta.

Egy a szakmai kíváncsiságtól is fűtött orvos, akár gyógyszerész könnyen hozzáférhetett az akkor már hivatalosan is kábítószernek, drognak tartott anyaghoz, a „szerhez”, visszaélhetett a szakmai etikával, kipróbálhatta az ópiátot akár több elérhető formájában is, így könnyen függővé válhatott. Ez történt az elmeorvos végzettségű író Csáth Gézával⁶ és unokatestvérével, a maig népszerű Kosztolányi Dezsővel. Ők „A Nyugat fénykorának két legvonzóbb, lelegegánsabb férfiúja, a szálfatermetű, igéző tekintetű Kosztolányi Dezső (1885–1936) és az ugyancsak kivételesen vonzó külleműnek tartott unokaöccse, Brenner József, alias Csáth Géza (1887–1919) az utóbbi évek legtöbbet kutatott, legismertebb írói.” (OSZTOVITS 2018:52)⁷ Mindketten hozzáfértek az ópiátokhoz, használták őket, s ugyan eltérő mértékben, de függővé

⁶ Szajbély Mihály írásaiból, kutatásaiból sok részlete fölárul az elemzés tárgyát képező területnek.

⁷Láthatjuk, hogy a téma aktualitása túlmutat az elméleti tudományosság szűkebb keretein. Osztovits Ágnes írása sem a szó szerint vett tudományos szakirodalomhoz tartozik. Azzal indítja az esszéjét, hogy említi az irodalomtörténész Szajbély Mihály és Molnár Eszter Edina monográfiáit, ezek mellett a Csáth-művekből forgatott filmet, bizonyosságául annak, hogy változatlan az érdeklődés a még mindig kutatásra, fölírásra váró részletekre mindkét szerző, Csáth és Kosztolányi életrajzában, az életrajz és életmű kapcsolatában. A témához kapcsolódóan Osztovits utal még a Szegedy-Maszák Mihálynak 2010-ben megjelent Kosztolányi-monográfiájára is.

váltak, s műveikben néhol e szenvedélynek, a megnyomorító hatásnak lenyomatait föllelhetjük. Csáth naplójából tudjuk, hogy 1910. április 10-én hajnali fél hatkor használt először morfiumot. Kezdetben a szer tudatmódosító hatása orvosi megismerésének igénye vitte rá a kipróbálásra, később már nem tudott szabadulni. „Csáth 1919-ben belehal az élet elviselhetetlen fájdalmaiba, amelyeket a morfium sem enyhít, sőt fokoz. Elborult elmével megöli feleségét, de öngyilkossága sikertelen. Gyógykezelt akarják, megszökik, s végrehajtja, amire készült.” (OSZTOVITS 2018:52) Az ő esetében a drogfüggés magát a szerzőt sújtja, bár műveiben is ábrázolja a függőség tüneteit, például pszichiátriai munkásságát összegző kiemelkedő művében, az *Egy elmebeteg nő naplójában*. Ebben az alkotásában egy valóban élt páciens naplóját rendszerezi és analizálja Csáth, dr. Brenner József orvosként.

Kosztolányi elborzad unokatestvére sorsától, s igyekszik „óvatosan” használni a szert. Retteg, nehogy úgy járjon, mint Csáth. A sokat idézett versike nem csupán az unokatestvér emlékét igyekszik megörökíteni, sejteti Kosztolányi szerhasználatát is: „Csodálkozol a kokainistán, s nem érted? Gondolkozzál az okain is tán – s megérted!” (OSZTOVITS 2018:54)

A két „vonzó küllemű”, köztudottan droghasználó történetén kívül más, kevésbé ismert és emlegetett esetet is találunk a Monarchia magyar irodalmában a drogfüggőség ábrázolására. Például Herczeg Ferenc az 1909-ben Szendrey Júliáról (1828 – 1868) írott tanulmányában a feleségek feleségéről, egykori múzsáról és költőnőről állítja, hogy használt ópiumszármazékot: „Júlia a nagy összeomlás pillanatában az élet nyers és mérges kábítószerei után nyúlt. Ez szószerint is veendő, amennyiben hallottuk, hogy abban az időben *mákonny* és erős borok segítségével akart felejteni.” (HERCZEG 1909: 126) A szerző elméleti magyarázattal vezeti föl e szomorú tény föltárását – mintegy előre fölmentve az asszonyt: „A gyöngye, ha elveszti lelki egyensúlyát, mindenáron feledni és vigasztalódni akar és olykor narkotikumokhoz folyamodik.” (HERCZEG 1909: 125)

Csáth és Kosztolányi esetében a szerzők maguk is élnek a szerrel, s a morfium hatása alatt szerzett élményeik bizonyos irodalmi műveiken erősen érződnek. Herczeg egy ismert irodalmi figuráról tárja a nyilvánosság elé az ópiumhasználat szokását. A kor ugyanaz, Csáth, Kosztolányi, Herczeg (1863–1954) – a 20. század elején, a Monarchia idején, a Monarchiában éltek és alkottak. (Az apák a Monarchia megbecsült polgárai.)

Más a helyzet Annával. Az ő karakterében – a 19. század végén, más földrajzi helyen, Oroszországban, más kultúrkörben – fiktív személyről, egy regényhősről van szó.

Az érintett esetek, ideértve az egykorú amerikai tanulmányokat is, egyértelműen jelzik, hogy a 19. század végén, a 20. század elején országhatároktól függetlenül az orvosokon kívül a művészeket is erősen foglalkoztatta az ópiumotnak a személyiségre gyakorolt romboló hatása, a tudathasadás, a karakter bifurkációjának folyamata.

Visszatérve Annához, tényleges témánk tárgyához, újra segítségünkre van az amerikai orvosi tanulmány. Basomtól tudjuk, hogy. A 19. századi Amerikában a tipikus ópiumfüggők a közép vagy felsőbb osztályokbeli fehér nők köréből kerültek ki. Nekik elsősorban fizikai fájdalmakra, gyengélkedésre írták föl a szert: (anya)méh és/vagy petefészkek komplikációkra kapták elsősorban, s ezek a nők gyakran függővé váltak, ezzel egyéb más betegségeket előidézve. (BASOM 1994:132-140)

A 19. században a prostituáltak az ópiumot a nem kívánt terhesség megelőzésére is használták, ugyanis az ópiumot a menstruáció időleges szüneteltetésével is jár. (BASOM 1994:132-140) Tolsztoj regényében is találunk erre vonatkozó megfogalmazást. Anna utalt erre Dollynak, akit sokkolt Anna vallomása a születésszabályozásról és a terhesség-megelőzésről, mint ahogy az is, hogy a szeretőjétől született kislánya iránt teljes közömbösséget tanúsít.

BASOM idézi a függőség Milkman és Sunderwirth szerinti definícióját: öngerjesztő változások a „neurotransmission”-ban, amelyek problémákat okoznak a viselkedésben. Az „ópium-evő” elveszti minden morális érzékenységét, törekvését, vágyakozását, vágyódását (valami után); erőtlen, mint egy csecsemő, akarateréje sincsen a fölemelkedéshez. Ez a cselekvésképtelenség magyarázhatja a 19. századi orvosi szakirodalomban a gyakori utalást az ópiumfüggők morális hanyatlására. A függők képesek csalni, hazudni, lopni vagy akár ölni a minimális dózisért is, hogy elkerüljék az elvonás fájdalmát. (BASOM 1994:132-140)

A kedélyhullámzás egyre fokozódik a függőknél, ennek fő oka a túlzott érzékenység. Anna viselkedésében is megjelenik ez a tünet, egyidejűleg egyre inkább elhatalmasodik a már korábban is jellemző féltékenysége (Tolsztoj 2012: MEK 5/28; 7/10, 23-24, 24-25,26).

A változások túl gyorsan mennek végbe a betegek viselkedésében, magyarázhatóan az ópium kétfázisú természetével (biphasic nature of opium) érzékcsalódástól, hallucinációtól szenvednek és képtelenek megkülönböztetni a valóságot a fantáziától, félreértik mások szavait és cselekedeteit, másokat képzelnek a helyükbe. (BASOM 1994:132-140) Anna esetében is ezzel találkozunk. Félreérti – néha szándékosan - szerelme szavait, magatartását; attól retteg, hogy megcsalja és elhagyja (TOLSZTOJ 2012: MEK 7/ 23, 30), pedig Vronszkij viselkedéséből az olvasó egyértelműen látja, hogy szereti Annát.

Az ópium által nyújtott kezdeti eufória megköveteli a növekvő dózist, mindaddig, amíg a dózis egyszerűen azért kell, hogy elkerülje a megvonási állapotot. A pozitív eufória eltűnik, vagy legalábbis nagyon alábbhagy, és a drog már csak azért kell, hogy a megvonás fájdalmát csökkentse. A dózis csökkentése önmagában is képes előidézni elvonási tüneteket és fájdalmat. A fokozott stressz a drog iránti igény fokozódásával jár. Egyre izgatottabbak, ingerültebbek és depressziósabbak a függők. (BASOM 1994:132-140)

Egy 1872-es dokumentum szerint: „a páciensek nagyon érzékenyek, ingerlékenyek; az állapotuk delíriumban vagy akut mániában, gyakran öngyilkosságban kulminálhat. A női betegeknek gyakran hisztérikus rohamaik vannak.” (BASOM 1994:132-140) William Osier 1894-es írásából idézi: „Nőknél a szimptomák olyanok, mint a megállapított hysteria és neurasthenia.”

Morfium-gerjesztett rémálmok gyakoriak a betegeknél, Anna is szenved ezektől (a parasztról szóló visszatérő kép: a kis motyogó paraszt a vason). (TOLSZTOJ 2012: MEK 7/26, 31)

„Reggel felé az a szörnyű, lidércnyomásos kép, amely álmaiban néhányszor már a viszonyuk előtt is fölmerült, újra megjelent előtte, s felköltötte. A zilált szakállú kis öreg a vas fölé hajolva megint csinált valamit, s értelmetlen francia szavakat motyogott, ő meg, mint ebben az álomban mindig (ez volt épp a borzalom benne), érezte, hogy a parasztocska nem figyel rá, de valami retteneteset csinál fölötte a vason. S hideg verejtékben ébredt.” (TOLSZTOJ 2012: MEK2 7/26 216)⁸

Az ópium-megvonás fizikai szimptomái között van a gyors szívverés, amely tünet négyszer jelentkezik Annánál élete utolsó óráiban (TOLSZTOJ 2012: MEK7/ 27, 30, 31), s romlik addig a pontig, ahol már akadályozza a légzését (TOLSZTOJ 2012: MEK7/ 31) és émelygés, hányinger társul hozzá. További tüneteket is említ orvosi szakirodalmi adatok alapján Basom. Például a ketté-osztottság/ a karakter bifurkációja. Ennek vagyunk tanúi a gyakran emlegetett tolsztoji „tükör-jelenet”-ben (TOLSZTOJ 2012: MEK 7/ 27). Anna karaktere bifurkációjának kezdeti jelei már a regény korábbi szöveghelyein is föllelhetők (TOLSZTOJ 2012: MEK 1/ 29, 3/ 15). A kettős látás/diplopia mind a morfiumfüggésnek, mind a megvonásnak tünete lehet. Ez az orvosi tapasztalás segít megmagyaráznunk Annának a regény végén megjelenő látásproblémáit. Ez a

⁸“Утром страшный кошмар, несколько раз повторявшийся ей в сновидениях еще до связи с Вронским, представился ей опять и разбудил ее. Старичок с взлохмаченной бородой что-то делал, нагнувшись над железом, приговаривая бессмысленные французские слова, и она, как и всегда при этом кошмаре (что и составляло его ужас) чувствовала, что мужичок этот не обращает на нее внимания, но делает это какое-то страшное дело в железе над нею. И она проснулась в холодном поту.” (АННА КАРЕНИНА стр 513)

kettősség nem csupán a látásában okoz problémát, a bifurkáció a lelkében is végbemegy. Állapota egyre romlik, elméje zavart, gondolatai egyik dologról a másikra ugrálnak. S bár azt hajtogatja magának, hogy Vronszkijt akarja megbüntetni, tulajdonképpen önmagától, szétesett testétől-lelkétől menekül. Nem tud tovább élni önmagával, nem lát lehetőséget a változtatásra. (BASOM 1994:132-140)

Az érzékenység és a gyanakvás is gyakori jellemzője az ópiátfüggőknek. A memória szintén szétrombolódik a morfium által. Anna esetében is találkozunk ezzel. Utolsó óráiban összekeveri a jelent és a múltat, nem tudja hol van, Szerjózsat keresi Anni szobájában, nem tudja miért utazott Obiralovka állomásra, s a vonat alá zuhanva nem tudja hol van, mi történik vele. (TOLSZTOJ 2012: MEK 7/ 31). A szavahihetlenséget/hiteltelességet úgy tartották, mint az ópium-függőség hatását. „A morfiumfüggők megrögzött hazudozók...” – tartják többnyire (BASOM 1994:132-140). Az ópium/morfium öngerjesztően eredményezi mind a fizikai, mind a pszichikai függést, amely végül az öngyilkosságban kulminálhat. Hunyorítás, az összeszűkült pupilla további gyakori szimptomája az ópiátfüggőségnek. Anna új szokása a kancsalítás, a félig behunyt szem (TOLSZTOJ 2012: MEK6/18); Dolly is megállapítja ezt sógornőjénél tett látogatása alakalmával (TOLSZTOJ 2012: MEK6/21). „Az ópium csak ott működik, ahol már jelen van az agyban/tudatban.” – idézi Hayter *Romantic Imagination* című írását BASOM.

Az eddigiekben BASOM említett tanulmánya alapján a szakirodalomban leggyakrabban említett orvosi megfigyeléseket, a felsorolt szimptomákat vettem sorra. A regény szövegét aszerint vizsgáltam, hogy Anna cselekedeteiben mikor, milyen formában jelentkeznek, megjelennek-e egyáltalán a felsorolt tipikus testi–lelki elváltozások, a droghasználat nyomai. Sok az egybeesés, gyakoriak a tüneti megfelelések az orvosi diagnózisokkal; ezek szöveg szerinti fellelhetőségét zárójelben megadtam. A szövegvizsgálatot a további szempontjaim szerint folytattam.

1. Tolsztoj hányszor és hol használja regényében az ópium, morfium szót/szavakat?
2. Anna Arkagyevna Karenina mikor alkalmazza a „szert”először?
3. További helyzetek, amelyekben a „droghoz” fordul.

A következő eredményre jutottam: a *morfium* szó a regényben kilencszer fordul elő. Az első kötetben kétszer: Anna a kislánya születése után „haldoklik” gyermekági lázban: „Morfiumot adjatok! Doktor! Morfiumot kérek. Én Istenem, Istenem! S dobálni kezdte magát az ágyában.” (TOLSZTOJ 2012: MEK4/17p283)⁹

Anna Arkagyevna Karenina ekkor alkalmazná /kéri először. Szövegszerű utalás nincsen annak bizonyosságára, hogy kap is, csupán valószínűsíthetjük. A második kötetben hétszer található a *morfium* szó. Mindegyik említés Annával kapcsolatos. Ezek az alábbi szöveghelyek:

1. TOLSZTOJ 2012: MEK 6. rész/24. fejezet p140
2. TOLSZTOJ 2012: MEK 6. rész/24. fejezet p141
3. TOLSZTOJ 2012: MEK 6. rész/32. fejezet p157
4. TOLSZTOJ 2012: MEK 6. rész/32. fejezet p158–9
5. TOLSZTOJ 2012: MEK 7. rész/12. fejezet p182–3
- 6-7. TOLSZTOJ 2012: MEK 7.rész /26. fejezet p215–6

Az *ópium* szó a regényben ötször fordul elő (egyik sem Annával kapcsolatos): az első kötetben nem szerepel, a második kötetben ötször. Levin bátyjának haldoklásakor (1), Kitty születésekor (4).

Ebben a terjedelmes szövegben az ópiát két megjelenési formájának ilyen gyakoriságú említése elenyészőnek mondható. Mégis, hatásának bemutatása a teljes regényen végigvonul és megrázó erejű. (Az

⁹ "Дайте мне морфину. Доктор! дайте же морфину. Боже мой, боже мой! И она заметалась на постели. " (АННА КАРЕНИНА стр 284)

ópium és a morfium szót egymás szinonimájaként váltakozva alkalmazza Tolsztoj –az eredeti orosz szövegben is.. Máskor pedig „csak” körülírja.)

Hasonlóságot fedezhetünk fel a szövegben, a regény történetének idejében, két, egymástól is távoli jelenetben. Az egyik jelenet a regény elején található, amelyben szembesülünk Anna hangulatával, amikor Pétervárról hazafelé a Vronszkijjal történt sikeres bálozás után, a vonaton elbizonytalanodva kérdezi önmagától: „Én vagyok ez itt? Én magam vagy valaki más?” (TOLSZTOJ 2012: MEK 1/29 p71)¹⁰

A másik jelenetben Anna hasonlóan elbizonytalanodó hangulatát tapasztaljuk röviddel az öngyilkossága előtt: „Igaz, megfésülködtem én ma, vagy nem?” – kérdezte magát. És nem tudott visszaemlékezni. Megtapogatta a fejét. „Igen, megfésülködtem, de hogy mikor, végképp nem emlékszem.” Még a kezének sem hitt, odament az állótükrökhöz, hogy lássa, valóban meg van-e fésülve. Meg volt. S nem tudott visszaemlékezni, mikor csinálta. „Ki ez?” – gondolta, ahogy a kigyúlt arcra s az ijedten rámeredő, furcsán csillogó szemekre nézett a tükörben. „Igen, ez én vagyok” – értette meg egyszerre, s végignézve magán, hirtelen ott érezte testén a csókjait, s ahogy összerezett, a vállai megmozdultak. Aztán ajkához emelte a kezét, és megcsókolta.” (TOLSZTOJ 2012: MEK 7/ 27 p 218)¹¹ Az „alteregoja” az, akihez beszél, akit nem ismer föl a tükörben.

Különbség is tapasztalható a fent említett két jelenetben 1/29: Anna itt erős, képes ellenállni a delíriumos gondolatainak. 7/27: ekkor már nincsen meg ez az ereje. A karaktere szétesésének csírái a regény elejétől benne voltak Annában, s a későbbiekben ópiumhasználata, mentális zavartsága, depressziója fölbillentette a mérleget, szétrombolta, felőrölte őt. Ez már tudathasadás=karaktere bifurkációja.

Nőalakjai különösen kedvesek Tolsztojnak. Talán magyarázható ez azzal, hogy egy olyan korán árvaságra jutott férfi alkotó művészetében halhatatlan nőalakokat, ábrázol anyafigurákat, aki „az édesanyját szinte nem is ismerte, de istenítette, ábrázolva őt a *Háború és béke* Marja kis hercegnéjének alakjában. Az anya kultuszát Tolsztoj egész életén át hordozta magában, sőt öregségére ez a kultusz egyre nagyobb erővel nyilatkozott meg benne. Az, hogy nemcsak nem emlékezett édesanyja arcára, de portréja sem volt róla, csak erősítette ezt a kultuszt, földi asszonyból Madonna alakká formálva az anyát. Nem véletlen, hogy Raffaello Drezdában megszeretett Sixtusi Madonnájának reprodukciója 1862-től 1885-ig hálószobája falán lógott, utána pedig dolgozószobájába került, ahol jelenleg is megtalálható a Jasznaja Poljana-i múzeumban.” (BASZINSZKIJ 2010)¹²

Ebből a családi élethelyzetből is eredeztethető, hogy Tolsztoj írói szimpátiája azon nőalakoké, akik magukénak vallják, és életükkel vállalják a patriarchális asszony- és anyaszerepet. Nőalakjai közül egyedül Natasa Rosztova, a *Háború és béke* központi nőalakja válik méltóvá a kiteljesedésre, a családi harmóniára,

¹⁰ "И что сама я тут? Я сама или другая?" (АННА КАРЕНИНА стр 70)

¹¹ "Да, да, причесалась ли я, или нет?" -- спросила она себя. И не могла вспомнить. Она ощупала голову рукой. "Да, я причесана, но когда, решительно не помню". Она даже не верила своей руке и подошла к трюмо, чтоб увидеть, причесана ли она в самом деле, или нет? Она была причесана и не могла вспомнить, когда она это делала. "Кто это?" -- думала она, глядя в зеркало на воспаленное лицо со странно блестящими глазами, испуганно смотревшими на нее. "Да это я", -- вдруг поняла она, и, оглядывая себя всю, она почувствовала вдруг на себе его поцелуй и, содрогаясь, двинула плечами. Потом подняла руку к губам и поцеловала ее." (АННА КАРЕНИНА стр 515)

¹²Басинский 2010: 55–56. «мать почти не знал, но боготворил, изобразив ее в образе княжны Марьи в 'Войне и мире'. Культ матери Толстой пронес через всю жизнь, к старости этот культ даже проявлялся в нем с куда большей силой. То, что он не помнил ее лица, а портретных изображений не было, только усиливало этот культ, превращая мать из земной женщины в образ Мадонны. Неслучайно репродукция полюбившейся ему в Дрездене 'Сикстинской Мадонны' Рафаэля с 1862 по 1885 годы висела в его спальне, а затем перекочевала в кабинет, где и находится в яснополянском музее до сих пор. » Saját fordítás–B. V.

Pavel Baszinszkij irodalomtörténész és kritikus *Лев Толстой: Бегство из рая* című, a Tolsztoj halálának 100. évfordulójára (2010) megjelent életrajzi tanulmányával a három millió rubellel járó *Nagy Könyv* oroszországi irodalmi díj első helyezettje.

neki ad a szerző valódi boldogságot. Női karaktereit (fő- és mellékalakokat is) a szerző kivezeti a labirintusból. Anna kivétel. Szereti, neki mégis el kell buknia. Őt a vonat alá „löki”. Tolsztoj nem ítéli el a házasságtörő Annát – előrevetíti ezt a mottóban. Az *Anna Kareninának* ugyanis – Tolsztoj sok más művétől eltérően – van mottója, ez a mottó szorosán kapcsolódik a fentebb érintett bűn – bűntudat – büntetés – bűnhődés problematikához; így szól: «Мне отмщение и Аз воздам» illetve a Németh László fordította magyar nyelvű verzióban: „*Enyém a bosszúállás, és én megfizetek*”. Csupán egy kurta mondat. Eredetije Pál apostol rómaiabeliekhez írt levelében olvasható (RÓM.12:19). Mózes IV. könyvének idézett helye. „Borisz Ejhenbaum, a jeles irodalomtörténész és Tolsztoj-kutató kimutatta, hogy a bibliai idézet Schopenhauer *A világ mint akarát és eszme* című műve közvetítésével került Tolsztojhoz: a német filozófus – mint ahogy Tolsztoj is – elveti a megtorlás, a bosszúállás gondolatát, mind egyéni, mind társadalmi vonatkozásban.” (DUKKON 1996: 72–87). A mottóban megfogalmazott tartalom már a regény keletkezése utáni időkben, kritikuskban, irodalomtörténészekben, író kortársakban (pl. Dosztojevszkijben) is sok kérdést vetett föl. Borisz Ejhenbaumnak Tolsztoj munkásságával foglalkozó művei közül az 1974-ben megjelent könyve külön fejezetet szentel e témakörnek (ЭЙХЕНБАУМ 1974).

A szerző itt ismerteti és értékeli a kortársak (Dosztojevszkij, Aldanov, Gromeka, Ruszanov, Vereszajev, sőt, Tolsztoj veje, Szuhotyin) értelmezéseit. Elénk tárja Tolsztojnak a fölvetésekre, találgatásokra adott válaszát is, szándékát az általa választott bibliai kinyilatkoztatással kapcsolatban: „[...] én ezt a jelmondatot egyszerűen választottam ki, [...] hogy kifejezzem azt a gondolatot, hogy az a rossz, amit az ember elkövet, mindazzal a keserű következménnyel jár, amely nem az emberektől, hanem Istentől ered, és amit Anna Karenina is megtapasztalt önmagán. Igen, emlékszem, hogy pontosan ez az, amit ki akartam fejezni.” (ЭЙХЕНБАУМ 1974: 167)

Az írónak sikerült megvalósítania azt az elhatározását, hogy csak szánandónak, de nem bűnösnek láttatja női főhősét, sőt, a drogfüggő, házasságtörő Annát nemcsak szánandónak alkotta meg, hanem szerethetőnek is, így tragédiájában együtt érzünk vele. Tolsztojnak – a dolgozatom bevezetéseként Ligijja Ginzburgtól idézett – rendkívüli lélekábrázoló képessége kellett ehhez. Gazdag eszköztárat vonultat föl művében. Elsősorban Anna lelkivilágának, hangulati hullámzásának aprólékos bemutatásával, fizikális, testi el/megváltozásainak megjelenítésével (lelkifurdalása van amiatt, hogy szeretett Szerjözsját elhagyta). Kiemelem példának a regény szövegéből Annának a Szerjözsa születésnapján tett titkos látogatását és annak tudatos megtervezését, az előkészületek bemutatását. Képes megalázkodni, látjuk ezt a Ligijja Ivanovna grófnőnek küldött könyörgő levelében.

„*Madame la Comtesse!*

A szívét eltöltő keresztényi érzület indít arra az, érzem, megbocsáthatatlan merészségre, hogy írjak önnek. Boldogtalanná tesz, hogy a fiamtól távol kell lennem. Könyörgök, engedjék meg, hogy elutazásom előtt láthassam egyszer. Bocsásson meg, hogy eszébe juttatom magam. Azért fordultam önhöz s nem Alekszej Alekszandrovicshoz, mert nem akarok szenvedést okozni a rám való emlékezéssel ennek a nagylelkű embernek. Ismerem barátságát iránta; meg fog érteni. Önök küldik-e el Szerjözsját hozzám, vagy én megyek hozzá egy bizonyos meghatározott órában, vagy ön tudatja majd, mikor és hol láthatom őt házon kívül? Ismerve annak a nagylelkűségét, akitől mindez függ, nem tételezem föl, hogy visszautasítanak. Nem tudja elképzelni, hogy szomjazom ezt a találkozást; épp ezért a hálát sem képezheti el, amelyet támogatása ébreszt bennem. Anna (TOLSZTOJ 2012: MEK2 5/ 23-31 p 52)¹³

¹³ "Madame la Comtesse, -- христианские чувства, которые наполняют ваше сердце, дают мне, я чувствую, непростительную смелость писать вам. Я несчастна от разлуки с сыном. Я умоляю о позволении видеть его один раз пред моим отъездом. Простите меня, что я напоминаю вам о себе. Я обращаюсь к вам, а не к Алексею Александровичу только потому, что не хочу заставить страдать этого великодушного человека воспоминанием о себе. Зная вашу дружбу к нему, вы поймете меня. Пришлете ли вы Сережу ко мне, или мне приехать в дом в известный, назначенный час, или вы мне дадите знать, когда и где я могу его видеть вне дома? Я не предполагаю отказа, зная великодушные того, от кого оно

A levél szövegében a megszólítás határozottsága (a fölháborodott grófnő szerint fesztelen hangja) után az ismétlés (nyomatékosításként: *nagylelkű, nagylelkűség- ugyanazon szótő más szófajú alkalmazása*), az egymáshoz képest érzelmi többletet kifejező szavak használatával fokozás (*Boldogtalanná, Könyörgők, Bocsásson meg, szenvedés, visszautasít, szomjazom*), az ellentét, a nyomatékosítás kedvéért szembe állított ellentétes tartalmat hordozó szavak megjelenítésével (*nagylelkű, szenvedés, hálát*), azonos gondolatok, kifejezések egymás mellé állításával párhuzam (boldogtalan, egyidejűleg könyörög, bocsánatot kér, szenved) a szerző fontos eszközei példánkban arra, hogy Anna lényé kiváltsa együttérzésünket.

A szerzői közlésekben megfogalmazott gondolatok is közelebb visznek Annának, helyzetének megértéséhez, segítik kiváltani az olvasói részvétet: „A bánata annál hevesebb volt, mert magára volt hagyva. Nem tudta és nem is akarta Vronszkijjal megosztani. Vronszkij szemében, bár boldogtalanságának legfőbb oka ő volt, a fia viszontlátása; tudta, a lehető legjelentéktelenebb dolog. Szendvései egész mélységét nem lesz képes sohasem fölfogni, s hideg hangjáért, ha szóba kerül a dolog, tudta, meggyűlöli. És ettől félt a világon legjobban, s épp ezért, a fiával kapcsolatban, mindent eltitkolt előtte.” (TOLSZTOJ 2012: MEK2 5/ 29 p 64)¹⁴

Anna vívódásainak érzékeltetésére gyakran alkalmazza a szerző a belső monológot, például, miután levelére Ligyija Ivanovna grófnőtől elutasítást kap, miszerint nincs válasz, magában így méltatlankodik: „Ez a hidegség az érzés képmutatása - mondta magának. - Ők csak engem akarnak sértegetni, és a gyereket kínozni, én pedig alázkodjam meg előttük! Hát erről szó se lehet! Ez a nő rosszabb nálam. Én legalább nem hazudok.” (TOLSZTOJ 2012: MEK2 5/ 29 p 64)¹⁵

Mások viselkedése, szavai Annához és róla; a személyzet tisztelettudóan rajongó verbális megnyilvánulása, együttérző magatartása Szerjózshoz való beszökésekor mind mind az olvasó szimpátiájának kiváltása irányába hatnak. „- Úrnőm, galambocskám! - szólalt meg a dajka Annához lépve, kezét és vállát megcsókolva. - Örömet adott Isten a mi ünnepeltünknek. De maga nem változott ám semmit.

- Nem tudtam, dadus kedves, hogy itt van a házban - mondta Anna egy percre fölocsúdva.

- Nem is lakom itt, a lányommal élek, gratulálni jöttem, Anna Arkagyevna, galambom!

A dajka egyszer csak elsírta magát, s megint csókolgatni kezdte a kezét.” (TOLSZTOJ 2012: MEK2 5/ 29 p 67)¹⁶

Magának Annának esetlen, zavart viselkedése fiával, szeretetteljes szavai rég nem látott, rajongva szeretett Szerjózshoz, a gyermek ragaszkodása, szeretete, viselkedése, nyelve, szóhasználata megérintik az olvasót, a befogadó nem ítéli el, lélekben fölmenti a bűnös asszonyt: „- Mama, lelkecském, galambocskám! - kiáltott föl Szerjözsa, s megint rávetette magát, és átölelte. Mintha csak most értette volna meg egész

зависит. Вы не можете себе представить ту жажду его видеть, которую я испытываю, и потому не можете представить ту благодарность, которую во мне возбудит ваша помощь. Анна". (АННА КАРЕНИНА стр 352)

¹⁴Горе ее было тем сильнее, что оно было одиноко. Она не могла и не хотела поделиться им с Вронским. Она знала, что для него, несмотря на то, что он был главною причиной ее несчастья, вопрос о свидании ее с сыном покажется самою неважною вещью. Она знала, что никогда он не будет в силах понять всей глубины ее страдания; она знала, что за его холодный тон при упоминании об этом она возненавидит его. И она боялась этого больше всего на свете и потому скрывала от него все, что касалось сына. (АННА КАРЕНИНА стр 365)

¹⁵"Эта холодность -- притворство чувства, -- говорила она себе. -- Им нужно только оскорбить меня и измучать ребенка, а я стану покоряться им! Ни за что! Она хуже меня. Я не лгу по крайней мере". (АННА КАРЕНИНА стр 365)

¹⁶ "-- Барыня, голубушка!-- заговорила няня, подходя к Анне и целуя ее руки и плечи. -- Вот бог привел радость нашему новорожденному. Ничего-то вы не переменились.

-- Ах, няня, милая, я не знала, что вы в доме, -- на минуту очнувшись, сказала Анна.

-- Я не живу, я с дочерью живу, я поздравить пришла, Анна Аркадьевна, голубушка! Няня вдруг заплакала и опять стала целовать ее руку." (АННА КАРЕНИНА стр 368)

világosan, amint a mosolyát látta, hogy mi történt. - Ez nem kell - mondta az anyja kalapját levéve, s mintha csak most, kalap nélkül pillantaná meg először, megint odadobta magát, és csókolgatni kezdte.

- De hát mit gondoltál rólam? Nem hitted, ugye, hogy meghaltam?

- Nem, soha!

- Nem hitted, drágám?

- Tudtam, tudtam! - hajtogatta a kedvenc szavát, s az anyja kezét, amellyel a haját cirógatta, elkapva, tenyerét a szájához szorította és megcsókolta.” (TOLSZTOJ 2012: MEK2 5/ 29 p 66–67)¹⁷

Egyéb szereplők róla alkotott véleménye is néha belső monológokban nyilvánul meg, például Dolly belső monológja Annától hazafelé: „Nekiesnek Annának. Miért? Én tán jobb vagyok? Nekem legalább van férjem, akit szeretek. Nem ahogy akarnám, de szeretem, Anna azonban nem szerette az övét. Mi hát a bűne? Élni akar. Ezt is Isten adta a szívünkbe. Könnyen lehet, hogy én is megtettem volna. Máig sem tudom, jól tettem-e, hogy azokban a szörnyű időkben, amikor Moszkvában eljött hozzám, hallgattam rá? Akkor kellett volna az uramat otthagynom, s az életet előről kezdeni. Tán még tudtam volna szeretni, s engem is megszeret valaki igazán. Most tán jobb?” (TOLSZTOJ 2012: MEK2 6/ 16 p 116)¹⁸

Ugyan a szerző nem ítéli el Annát, de különbséget tesz ítélet és megítélés között: „megkülönbözteti az ítélezés és a megítélés gesztusát: az előző általában rosszindulatú, nem ismer részvétet a bűnös, esendő ember iránt és nem számol saját gyarlóságával [...] a megítélés azonban felelős állásfoglalást, tudatos választást jelent [...]. Az etikus Tolsztoj nem ítélezik Anna fölött, de megítéli és megbocsát neki [...]” (DUKKON 1996: 75, 81)

Konklúzióként megállapíthatjuk, hogy az *Anna Karenina* ugyan nem az ópium káros hatásáról szóló regény, ellenkezőleg az ópium pusztán eszköz; olyan elem a regényben, amelyet nem szabad figyelmen kívül hagyni. Anna drogfüggőségére fókuszálva azonban bepillantást nyerhetünk abba, hogy mennyire modern az ő problémája és mennyire aktuálisak az írónak arra adott válaszai. Ironikusan szólva, halála ellenére Anna a jövőhöz tartozik erőszakos, önpusztító szorongásaival. (BASOM1994:132-140) Ez a jövő pedig napjaink világa, így tehát a halhatatlan tolsztoji remekmű ma – sajnos– aktuálisabb, mint valaha.

Munkám során megválaszolatlan maradt az a logikusan adódó kérdés, hogy Tolsztoj honnan rendelkezett ilyen pontos és részletes ismeretekkel azt ópiátok hatásáról, hiszen „félelmetes pontossággal írja le a tüneteket” (MATUSCSÁK 2017). Írásaiban, a róla készített életrajzokban nincsen fellelhető nyoma ennek, mint ahogy annak sem, hogy ő fogyasztott volna ópiátot.

Az csupán feltételezhető, hogy ismeretségi körében előfordulhattak hasonló tünetek, olvashatott angol vagy más idegen nyelvű szakirodalomban orvosi esetekről, hallhatott orvosaitól idevágó tapasztalataikról. Továbbá a Tolsztojjal foglalkozó irodalmárok körében ismert az a tény is, hogy az író élénken érdeklődött kora tudományos eredményei iránt. Az idegen nyelveken is jól értő szerző angol, francia, német szakkikket olvasott pszichológiai, társadalomtudományi és természettudományi kérdésekről. (DUKKON

¹⁷ "-- Мама, душечка, голубушка! -- закричал он, бросаясь опять к ней и обнимая ее. Как будто он теперь только, увидав ее улыбку, ясно понял, что случилось. -- Это не надо, -- говорил он, снимая с нее шляпу. И, как будто вновь увидав ее без шляпы, он опять бросился целовать ее.

-- Но что же ты думал обо мне? Ты не думал, что я умерла?

-- Никогда не верил.

-- Не верил, друг мой?

-- Я знал, я знал! -- повторял он свою любимую фразу и, схватив ее руку, которая ласкала его волосы, стал прижимать ее ладонью к своему рту и целовать ее." (АННА КАРЕНИНА стр 367)

¹⁸ "А они нападают на Анну. За что? Что же, разве я лучше? У меня по крайней мере есть муж, которого я люблю. Не так, как бы я хотела любить, но я его люблю, а Анна не любила своего? В чем же она виновата? Она хочет жить. Бог вложил нам это в душу. Очень может быть, что и я бы сделала то же. И я до сих пор не знаю, хорошо ли сделала, что послушалась ее в это ужасное время, когда она приезжала ко мне в Москву. Я тогда должна была бросить мужа и начать жизнь сначала. Я бы могла любить и быть любима по-настоящему. А теперь разве лучше?" (АННА КАРЕНИНА стр 416)

2016) Az izgalmas kérdés további kutatások témája lehet, megválaszolása megnyugtatóan kiegészítheti az eddig feltárt részleteket.

BIBLIOGRÁFIA

- A varázsló halála. In memoriam Csáth Géza*; vál., szerk., összeáll. SZAJBÉLY Mihály; Nap, Bp. 2004
- BAKONYI, István 2013) *Az orosz mentalitás egykor és most (változott-e a szépnem helyzete?)* (Győr, Magyarország) *Studia Slavica Savariensia* 2013. 1-2. 74-79 <https://doi.org/10.17668/sss.2013.1-2.74> (letöltve: 2018. február 25.)
- БАСИНСКИЙ, Павел 2010: *Лев Толстой: Бегство из рая. [Menekülés a paradicsomból]* Издательство «АСТ/ Астрель». Москва.
- BASOM, Ann Marie 1994: *Anna Karenina and Opiate Addiction Pharmacy in History*, Vol. 36, No. 3 (1994), pp. 132-140 Published by: American Institute of the History of Pharmacy. URL: <http://www.jstor.org> (letöltve: 2017. február 2.)
- DUKKON Ágnes 1996: *Lev Tolsztoj: Anna Karenina*. In.: *Huszonöt fontos orosz regény. Műelemzések*. Szerk.: Hetényi Zsuzsa. Lord Könyvkiadó, Maecenas Könyvkiadó. Budapest Bp. 72 – 87.
- DUKKON Ágnes 2016: *A kései Tolsztoj útkeresései és az óorosz irodalmi hagyomány* In: JANURIK Szabolcs, PALÁGYI Angela, PÁLOSI Ildikó (szerk.) *OMNIS AMOR INCIPIT AB ASPECTU: Köszöntő könyv Jászay László 65. születésnapjára*. Budapest: ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet, 2016. pp. 51-59.
- ЭЙХЕНБАУМ, Б. М. 1974: *Лев Толстой. Семидесятые годы*. (Ленинград «Художественная Литература». Ленинградское отделение.
- FÓNAGY Zoltán: *"Első kötelessége a házibéke biztosítása" - A nő a polgári családban ... mindennapoktortenete.blog.hu/2014/03/08/noi_szerepek_740* (letöltve: 2018. március 12.)
- GINZBURG, Ligyija 1982: *A lélektani próza*. Gondolat. Budapest.
- HAJNÁDY Zoltán 2013: *Anna az örök nő. Beszélgetés Hajnady Zoltán irodalomtörténész professzorral* (Szederkényi Olga). Hévíz Művészeti és társadalmi folyóirat.
- HERCZEG Ferenc 1933: *Herczeg Ferenc válogatott munkáinak emlékkiadása 18. Arcképek. Tanulmányok*. Bp. Singer és Wolfner Intézet Rt. Kiadása
- JANCSIKITY Erzsébet 2017: *Csáth Géza lélektani novellái. 2. rész* | MNM Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár. DOI: <https://doi.org/10.17107/kh.2017.15.202-213> (letöltve: 2018. március 21.)
- MATUSCSÁK Tamás 2017.10.11.: *Anna Karenina és az ópium – ww2.infovilag.hu/... / anna-karenina-es-az-opium-lebilincseloen-egyedulalloeloadas-a-...* Semmelweis Orvostörténeti Múzeumban. 2017. (letöltve: 2017. október 12.)
- OSZTOVITS Ágnes 2018: *"Csodálkozol a kokainistán?" Csáth Géza és Kosztolányi Dezső önpusztító élete és munkássága*. *Heti Válasz*, 2018. febr. 22. 52–54
- SZAJBÉLY Mihály 1978: *A novellista Csáth és a pszichoanalízis = Egy elmebeteg nő naplója. Csáth Géza elfeledett orvosi tanulmánya*. Bp. Magvető Könyvkiadó 261–286.
- SZAJBÉLY Mihály 1989: *Csáth Géza*. Bp. Gondolat
- TOLSZTOJ, Lev 2012: *Anna Karenina*. Magyar Elektronikus Könyvtár (=MEK). Ford. Németh László.
- ТОЛСТОЙ, Лев 2018: *Lib.ru/Классика: Толстой Лев Николаевич. Анна Каренина* http://az.lib.ru/t/tolstoj_lew_nikolaewich/text_0080.shtml (letöltve: 2018. január 25.)
- VOGEL, Ursula 2003: *Az állam és a társadalmi nem megteremtése. Néhány történelmi örökség*. In.: Vicky RANDALL – Georgina WAYLEN (szerk.): *Társadalmi nem, politika és az állam. Feminista társadalomtudományi tanulmányok*. [ford. Csanádi Andrea, Kiss Anna] Jászöveg kézikönyvek. Jászöveg Műhely Kiadó. Budapest.
- Természettudományi Kislexikon*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971. 788
- <http://moly.hu/konyvek/szajbely-mihaly-csath-geza> (letöltve: 2018. február 6.)
- <http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/5822/1/2872654.pdf> (letöltve: 2018. március 7.)